

Tanzimat Dönemi'nde Oksidentalist Söylemin Kuruluşu: Namık Kemal Ve Renan Müdâfaanâmesi

The Foundation of Oxidentalist Discourse During the Tanzimat Period: Namık Kemal and Renan Müdâfaanâmesi

Asiye SEZGİN TÜYLÜ¹ , İlknur TATAR KIRILMIŞ²

*Bu makale hazırlanmakta olan Modern Türk Şiirinde Oksidentalist Söylemin Kuruluşu (1860-1960) adlı doktora tezinden üretilmiştir.

¹Sinop Üniversitesi Boyabat Meslek Yüksekokulu Türk Dili Ortak Dersler, Sinop, Türkiye
²Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Samsun, Türkiye.

ORCID: A.S.T. 0000-0001-7966-9919;
İ.T.K. 0000-0003-2155-7062

Sorumlu yazar/Corresponding author:

Asiye Sezgin Tüylü (Öğr. Gör.),

Sinop Üniversitesi Boyabat Meslek Yüksekokulu

Türk Dili Bölümü, Sinop, Türkiye

E-posta: asegin@sinop.edu.tr

Başvuru/Submitted: 06.09.2023

Revizyon Talebi/Revision Requested:

09.02.2024

Son Revizyon/Last Revision Received:

29.02.2024

Kabul/Accepted: 18.03.2024

Atıf/Citation: Sezgin Tüylü, Asiye., Tatar Kırılmış, İlknur. "The Foundation of Oxidentalist Discourse During the Tanzimat Period: Namık Kemal and Renan Müdâfaanâmesi". *Şarkiyat Mecmuası - Journal of Oriental Studies* 44 (2024), 21-39. <https://doi.org/10.26650/jos.1356076>

Öz

Fransız filolog ve tarihçi Ernest Renan, 1852'de Fransa'da İslam ve Bilim başlıklı bir konuşma yapmıştır. Bu konferansta Renan, İslam ülkelerin geri kalmışlığının sebeplerini sorularla tartışmış ve oryantalist bir bakış açısıyla Doğu'nun geri kalmışlığını İslam ile birleştirmiştir. Doğu'ya Afrika ülkeleri dâhil bakıldığı zaman o bölgelerde yaşayanların bilim ve gelişmelere kapalı bir düşünce biçimleri olduğunu, ayrıca Batı'nın fikir ve maneviyatına karşı nefret içinde olduklarını belirtir. Renan'ın bu konferansta dile getirdiği düşünceleri, İslam dünyasında pek çok tepki ile karşılanmıştır. Bu doğrultuda Ernest Renan'ın görüşlerine pek çok itiraz yapılmıştır. Namık Kemal, 1883'te, Ernest Renan'a karşı reflektif bir şekilde karşı görüşlerini dile getirerek Midilli'de hapisanede *Renan Müdâfaanâmesi*'ni yazmıştır. Bu eser, Ernest Renan'a karşı yazılmış İslâm dünyasında görülen en ateşli reddiye olarak tarihe geçmiştir. Eserde, Ernest Renan'ın İslam'ı ve İslam düşünürlerini tanımaması ve yanlış yargılarda bulunması vurgulanarak İslam'ın bilim ve felsefe alanlarındaki önemli düşünürlerine yer verilmiş ve Ernest Renan'ın İslam hakkındaki olumsuz düşünceleri eleştirilmiştir. *Renan Müdâfaanâmesi*, Batı'nın oryantalist bakışına karşı Doğu'dan verilmiş bir cevaptır. Bu çalışmada oksidentalizmin kavramsal çerçevesi çizilerek oksidentalist bir söylem olarak Namık Kemal'in *Renan Müdâfaanâmesi* değerlendirilecektir. Türk edebiyatında oksidentalist söylemin kuruluşu bağlamında *Renan Müdâfaanâmesi*'nin önemi ortaya çıkarılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Modernleşme, Oryantalizm, Oksidentalizm, Namık Kemal, Ernest Renan, Renan Müdâfaanâmesi

ABSTRACT

In 1852, French philologist and historian Ernest Renan delivered a lecture on Islam and Science in France. During this conference, he explored various factors contributing to the perceived "backwardness" of Islamic countries and, by adopting an orientalist perspective, linked the East's lag in development to Islam. After surveying the East (which encompassed African nations), he posited that the inhabitants of these regions generally exhibited a mindset that was resistant to scientific advancements, harboring animosity toward Western ideas and spirituality. In this discourse, Renan's assertions elicited numerous reactions in the Islamic world, prompting significant objections to his views/

opinions. In 1883, Ottoman writer and scholar Namık Kemal vehemently expressed his dissenting opinions against Renan, culminating in the writing of "Renan Müdâfaanâmesi," while imprisoned in Midilli (Greece) in 1908. This work has since been etched in history as one of the most impassioned refutations of Renan in the Islamic world. Specifically, it underscored Renan's lack of understanding of Islam and Islamic thinkers, criticizing his numerous misguided judgments. Since then, prominent Islamic thinkers in the fields of science and philosophy have emerged to counter Renan's negative perceptions of Islam, with "Renan Müdâfaanâmesi" serving as an Eastern response to the Western orientalist viewpoint. In this study, the conceptual framework of occidentalism will be drawn and Namık Kemal's Renan Müdâfaanâmesi will be evaluated as an occidentalist discourse. The importance of Renan Müdâfaanâmesi in the context of the establishment of occidentalist discourse in Turkish literature will be revealed.

Keywords: Modernization, Orientalism, Occidentalism, Namık Kemal, Ernest Renan, Renan Müdâfaanâmesi

EXTENDED ABSTRACT

Despite their geographical boundaries, the East and West fundamentally consist of two different realms, forming an intricately interconnected whole. These two concepts, emblematic of distinct civilizations, have historically embodied the epitome of progress. Specifically, while both the East and the West sought to monopolize the notion of civilization, they concurrently engaged in the process of acknowledging and defining the "other." In a profound sense, this definition has become integral to self-definition. Meanwhile, the West, in defining itself, has coined the concept of "non-Westernness." Conversely, the East's perception of Western civilization (although comparable) lacks the demarcation of those situated outside the Eastern boundaries. As a result, the existential contest between the East and the West has manifested as a struggle for knowledge and power. Over the centuries, since the interactions between these two blocs have frequently materialized as economic and religious strife, it has become inevitable for each bloc to delineate the conceptual frameworks for one another. In this regard, orientalism and occidentalism are two cognitive frameworks that encapsulate the "concept maps" constructed by the Eastern and Western blocs.

Orientalism, representing Western-based institutional endeavors that scrutinize the Eastern world across various domains, such as religion, language, science, thought, art, and history, has long facilitated the development of diverse perspectives, particularly in the fine arts such as painting and literature. From the 16th century on, within the annals of Western literature, the exploration, understanding, and portrayal of the East have emerged as the key challenges in fictional texts. Meanwhile, when examining Turkey's geographic context within the expansive Eastern bloc, the narratives often depict various subjects, such as the conquest of Istanbul, the assassination of ehzade Mustafa, Turkish triumphs, and the harem, painting a negative panorama. In contrast, occidentalism is a conceptual framework that encompasses the study of the West, including the generation of intellectual works resulting from reflections on the West. Distinct from the orientalist discourse that defines the West, occidentalism constructs a "roadmap" starting from itself, driven by a defensive instinct.

The exploration of how poets (especially those residing in the same region and sharing common sentiments/thoughts) convey these emotions and ideas across different historical periods is noteworthy of investigation. In particular, the Turkish literature has been shaped by the literary genres of

diverse nations rooted in its geographical context. Moreover, the East and West appear to persist in our intellectual world as two pivotal questions regarding the positioning of our literature within a historical framework.

From the 19th century to the present, attitudes toward the West have been generally described within a framework of either complementary or contrasting ideas. In this regard, an occidentalist discourse is discernible in various state policies or individual ideologies, originating before the Tanzimat period, but finding explicit expression with the Declaration of Tanzimat (Imperial Decree of Reformation). During the Tanzimat years, numerous poets and writers turned their attention to the West, translating several works and introducing Western genres and discourses into the Turkish literature. Consequently, this period not only included political, scientific, and technological changes, but it also witnessed the integration of Western influences into the literature.

During the post-Tanzimat era, poets and writers offered diverse interpretations of the West, often redefining it in a manner that defended their own cultural values within the realm of intellectual discourse. Hence, this study examines the foundation of orientalism and occidentalism, drawing inspiration from Edward Said's "Orientalism" and Alkım Saygın's "Garbiyatçılık." Meanwhile, Ottoman writer and poet Namik Kemal is recognized as a "trailblazer of modernization" who closely acquainted himself with the West. This proximity also allowed him to draw comparisons between Eastern and Western civilizations. Despite being an advocate for innovation, Kemal's idea of progress was selective. For example, while acknowledging the West for its "progress," he criticized the corruption he perceived as being brought about by Western influences, openly opposing the imitation of Europe.

In 1852, French philologist and historian Ernest Renan delivered a lecture titled "Islam and Science" at the Sorbonne, sparking considerable objections and refutations in the Islamic world. In 1883, Kemal composed "Renan Müdâfaanâmesi," offering a reflexive expression of his opposing views to those of Renan. This refutation also marked the inception of the occidentalist discourse during the Tanzimat period. In this context, the nature of Kemal's work serves as a foundation for the perception of the East and West, which has evolved into a crisis within our realm of thought over the last two centuries.

Contrary to the fact that occidentalism emerged as a concept in the 1990s with philosopher Hasan Hanafi, it was actually discussed among Turkish scholars more than a century earlier. Furthermore, the nature of this discourse is not only a source of the perception of the East and West, but it also allows us to question the contents of occidentalism. For instance, is occidentalism the perception of the West by the East or a reflexive form of defense against the perception of the East by the West? In this regard, Kemal rejected the negative definitions of Muslims by using a defensive discourse. He also attempted to equate Eastern and Western civilizations. Consequently, the main reason why occidentalism did not become an institutional endeavor is that it initially rejected the values assigned to the East. Overall, in line with previous research, this study shows that the source of the comparisons between Renan and Kemal is orientalist and occidentalist in thought. Apart from Kemal, the views of thinkers of the period should be examined within the framework of occidentalism, while the accumulation of this concept in Turkey should be added to the world literature.

Giriş

Doğu ve Batı coğrafi sınırları kapsamakla birlikte esas itibarıyla değerler dünyasını teşkil eder. Burada kümelenmiş bir bütünden söz edilebilir. Farklı medeniyetleri temsil eden bu iki kavram gelişmişliğin de temsili olma yolunda tarih boyunca çalışmalar yürütür. Her iki kavram, buldukları medeniyetlerin algılanması ve değerlendirilmesi yolunda yeni anlamların türetilmesine vasıta olmuştur. Doğu ve Batı bu bağlamda medeniyeti tekelinde buldurmaya çalışırken, öteki konumuna koyduğu tarafı tanıma ve tanımlama faaliyetlerini sürdürür. Ötekinin tanımı bir anlamda kendi tanımını da yapmayı doğuracaktır. Batı kendi tanımını yaparken batı dışılık kavramını üretir. Doğu'nun Batı medeniyetine bakışı benzer bir açıda olsa da Doğu dışında kalanlar şeklinde bir sınır çizme söz konusu değildir. Doğu ile Batı arasındaki varoluşsal mücadele daha çok bilgi- iktidar ve medeniyet mücadelesidir. Yüzyıllar boyunca Doğu ve Batı arasındaki etkileşim çoğu zaman ekonomik ve dini mücadelelerin bir tezahürüdür. Bu bağlamda bu iki blok için birbirleri adına kavram haritası çıkarmaları kaçınılmaz olmuştur. Oryantalizm ve oksidentalizm Doğu ve Batı blokları için birbirleri hakkında oluşturdukları “kavram haritalarını” anlatan düşünce biçimini karşılamaktadır.

Birçok disiplini ilgilendiren ve Doğu'yu inceleyip onun hakkında hükümlere varmak olarak tanımlanan oryantalizm güzel sanatlar (özellikle resim ve edebiyat) için yüzyıllar boyunca farklı perspektifler kurgulama yolunu açar. 16. yüzyıldan başlayarak Batılı yazın tarihinde Doğu'yu bir nesne olarak araştırma, tanıma ve tanımlama metinlerin önemli meselelerindedir. Geniş Doğu bloğunun içinde Türkiye coğrafyasını düşündüğümüzde özellikle İstanbul'un fethi, Şehzade Mustafa'nın öldürülmesi, Türk zaferleri, harem gibi konular bu metinlerde çoğu zaman olumsuz bir panorama çizilerek işlenir. Oryantalizme mukabil oksidentalizm, Batı'yı inceleyen, Batı üzerine düşünce geliştirerek neticesinde eserler üreten ve Batı'yı bir çalışma sahası olarak görmeyi kapsayan bir kavramdır. Batı'yı tanımlama noktasında oryantalist söyleme karşın oksidentalizm bir savunma içgüdüsüyle kendinden başlayarak bir yol haritası çizer. Aynı bölgede yaşayıp farklı tarih aralıklarında var olsalar da ortak duyuş ve düşünceleri olan şairlerin, bu duyuş ve düşünceleri aktarma yolları dikkate değer bir araştırma konusudur. Türk yazın tarihi bu açıdan içinde bulunduğu coğrafyadan müphem farklı milletlerin (daha geniş anlamda medeniyetlerin) yazın türlerinden etkilenmiştir. Doğu ve Batı, edebiyatımızın konumlandırılması açısından iki uç noktada soru olarak düşünce dünyamızda var olmuştur. Tarihsel çerçevede 19. yüzyıldan günümüze Batı'ya yönelik, birbirini tamamlayan ya da zıtlıklar içeren bir çerçevede düşünceler üretilmiştir, Tanzimat öncesinde başlayan ve Tanzimat'ın ilanı ile yazılı hale getirilen devlet politikalarında veya bireysel düşünceler içerisinde oksidentalist bir söylemin varlığına işaret etmek mümkündür. Tanzimat yıllarından itibaren pek çok şair ve yazar yüzünü Batı'ya çevirmiş, Batı'dan pek çok eser tercüme etmiştir. Nihayetinde Batı'ya ait türler ve söylemler Türk edebiyatına girmeye başlar. Bu bağlamda Tanzimat yılları siyaset, bilim ve teknoloji alanında Batı'yı anlama ve yorumlamanın dışında da edebiyata nüfuz eder. Tanzimat'tan sonra şair ve yazarlar Batı algısını çeşitli açılardan yorumlamışlar ve çoğu

zaman düşünce dünyası açısından öz kültür ve değerleri savunmacı bir üslupla Batı'yı yeniden tanımlama yoluna gitmişlerdir.

Fransız filolog ve tarihçi Ernest Renan, 1852'de Fransa'da İslam ve Bilim başlıklı bir konuşmasında İslam ülkelerin geri kalmışlığının sebeplerini sorularla tartışır ve oryantalist bir bakış açısıyla Doğu'nun geri kalmışlığını İslam'la açıklar. Bu doğrultuda Ernest Renan'ın görüşlerine pek çok itiraz yapılır. Namık Kemal, 1883'te, Ernest Renan'a karşı görüşlerini Midilli'de –hapishanede- *Renan Müdâfaanâmesi* başlığıyla kaleme alır. Eserde, Ernest Renan'ın İslam'ı ve İslam düşünürlerini tanınamaması ve yanlış yargılarda bulunması vurgulanarak İslam'ın bilim ve felsefe alanlarındaki önemli düşünürlerine yer verilir. Namık Kemal'in Ernest Renan'ın İslam'la ilgili önyargılı değerlendirmelerini İslami referanslarla değerlendirip çürütmesi “vatan şairi”nin üzerinde durulmayan bir yönüdür. Onun bu yönünün oksidentalit literatüre dâhil edilmemesi bu kavrama yönelik dünyada yapılan araştırmaların çok daha geç bir tarihle başlatılmasına da sebep olmuştur. Bu çalışma, Türk aydınlarının oksidentalizme yönelik düşüncelerinin çok daha erken bir dönemde başladığı görüşünü Namık Kemal örneği etrafında değerlendirecektir. Bu çalışmada yöntem olarak Edward Said'in *Oryantalizm*'i ve Alkim Saygın'ın *Garbiyatçılık* adlı çalışmaları çerçevesinde oluşturdukları başlıklara ilişkin oryantalist ve oksidentalizm ile ilgili perspektiflere başvurulacaktır.

Oksidentalizm Nedir?

Oksidentalizm ile kesişen taraflarından ötürü oryantalist kısıpca açıklamak yerinde olacaktır. Oryantalizm hakkında en kapsamlı çalışma Filistinli araştırmacı Edward Said'in 1978 tarihli çalışması *Oryantalizm*'dir. Eserin tamamı neredeyse bir oryantalist tanımını içerir. Said, oryantalist ile ilgili çalışmaları Antikçağ'dan başlatır ve 1960'lara kadar olan literatürü genel bir şekilde ele alır. Ancak bunu yaparken seçmeci davrandığını söyler. Doğu'yu Avrupa'nın bir icadı olarak görür. Batı'nın hegemonyası üzerinde durarak güç ve eşitsizlik üzerine kurulmuş bir diyalektikten söz eder. Said, eserinin her alt başlığında oryantalist yeniden tanımlama yoluna gitmiştir. Said'in oryantalist Doğu ile ilgili tespitlerde bulunularak bu tespitleri meşru hale getirmek, Doğu'yu betimlemek, öğrenmek, öğretmek ve yönetmek temeline kurulmuş bir kurum olarak yapmak olarak tanımlama yoluna gider.¹ Koçyiğit, günümüzde Türkçeye “Garb/ Batı” olarak çevrilen oksident kelimesini, Amerika uluslararası siyasette var olana kadar Avrupa için kullanılmakta olduğunu söylemektedir. Kelime anlam değiştirerek, Avrupa'nın bayraktarlığını yaptığı düşünülen insan hakları, demokrasi, hukukun üstünlüğü gibi evrensel değerleri ve Avrupa'nın kültürel, siyasi, bilimsel birikimini anlatmak için kullanılmaktadır.² Oksidentalizm de oksident kelimesinden türemiş ilmi bir disiplinin adıdır. Batı dillerindeki “occidentalism” ve “westernization” kelimelerine karşılık Osmanlıcada ise ‘garbiyat’ kelimesi kullanılır ve Batı'ya ait olanlar anlamını taşımaktadır. Nasıl ki Batı oryantalist bir bakış açısıyla

1 Edward W. Said, *Şarkiyatçılık Batı'nın Şark Anlayışları* (İstanbul: Metis Yayınları, 2017).

2 Demet Koçyiğit, “Batı'yı Kurgulamak Doğu'yu Sunmak, Doğu'yu Kurgulamak - Batı'yı Sunmak: Oksidentalizm'de Ben ve Öteki”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi* 57/57 (2017): 136.

Doğu'yu araştırma konusu haline getirmişse, Doğu da Batı'yı bütün değerlerini maddi ve manevi araştırma konusu haline getirir. Ancak oryantalizmin akademik varoluşu karşısında oksidentalizmin o aşamada olduğunu söylemek mümkün değildir. Oksidentalizm Batı bilgisi üretme çabasıdır. Doğu'nun nesne konumundan çıkarak özne olma mücadelesi ve Batı'nın ötekisi olmaktan çıkmak istemesidir.³ Doğu bilimi yahut daha geniş anlamda Doğu bilgisi ile meşgul olan kişilere oryantalist; Batı bilgisi genelinde Batı'yı anlama, yorumlama ve Batı'ya ait olana değer atfetme bağlamıyla meşgul olan kişilere ise oksidentalist denmektedir.⁴

Mısırlı modern İslâm düşünürü Hasan Hanefi oksidentalizm üzerinde düşünmüş, eserler vermiş önemli isimlerdendir. Oksidentalizm kavramının geniş bir şekilde üstünde duran ve amaç ve yöntemlerini belirleyen, 1992 yılında yazdığı kitabında bizzat kelimenin Arapça karşılığını kullanan Hasan Hanefi, *Mukaddime fi İlmi 'il İstiğrâb* (1992) adlı eserinde oksidentalizmi Doğulu bir gözle Batı'yı tanımlayacak bir karşı çalışma alanı olarak tanımlar. Hanefi, oryantalizm ve oksidentalizm arasındaki döngüsel ilişkiyi; merkez çevre ilişkisi üzerinden açıklamaktadır.⁵ Hanefi, oryantalizmi merkeze alarak oksidentalizmin çevreye bağlı bir görüntüde olduğunu ifade eder. Hanefi'ye göre bu çalışma disiplini sürecinin basamakları Batı'nın düşünce kalıplarını inceleyerek gelişim evrelerini tespit etmek şeklindedir.⁶ Bu bağlamda Batı daha iyi anlaşılacak ve Batı hakkında bilgi üretilecektir.

Xiaomei Chen, özellikle geniş Doğu bloğunun Çin coğrafyasında konu ile ilgili en dikkat çekici ismidir. Oksidentalizm ile ilgili çeşitli çalışmaları bulunan Chen oksidentalizmi yeniden uyarılma düşüncesiyle sistematik hale getirmeye çalışır.⁷ Thomas Moran, Chen'in oksidentalizm anlayışını tartışır. Chen, birbiriyle ilişkili iki oksidentalist söylemden söz eder: “*Resmi Garbiyatçılık*”, milliyetçiliği desteklemek ve iktidarı sağlamlaştırmak için tehditkâr bir Batılı Öteki'nin inşasıdır; “*Resmi olmayan Garbiyatçılık*”, Batı'nın baskıcı politikalarına karşı duruştur.⁸ Bu iki bakış açısı Batı'ya dair farklı perspektifleri ortaya koymaktadır.

Oksidentalizmin refleks olarak doğduğuna işaret eden Şevket Yavuz, Batı'nın yıllarca Doğu'yu baskısı altına aldığını Doğu'nun da buna karşı olarak baskılandığı zamanları telafi etmek amacıyla Batı'ya tahakkümlerde bulunduğunu söylemektedir.⁹ Meltem Ahıska, oksidentalizmi batı-dışılık kavramı üzerinden tanımlamaktadır.¹⁰ Ahıska, oksidentalizmi

3 Koçyiğit, “Batı'yı Kurgulamak Doğu'yu Sunmak, Doğu'yu Kurgulak - Batı'yı Sunmak: Oksidentalizm'de Ben ve Öteki”, 136.

4 Hilmi Yavuz, “Oksidentalizm Üzerine Notlar”, *Marife*, 6/3 (2006): 374.

5 Hasan Hanefi, “Oryantalizmden Oksidentalizme”, *Uluslararası Oryantalizm Sempozyumu (9- 10 Aralık 2006)*, ed. Lütfi Sunar (İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültürel ve Sosyal İşler Daire Başkanlığı Kültür Müdürlüğü Yayınları, 2007): 81.

6 Metin, *Oksidentalizm İki Doğu İki Batı*, 112.

7 Xiaomei Chen, *Occidentalism: A Theory of Counter-discourse in Post-Mao China*, (Oxford: Oxford University Press, 1995), 4-5.

8 Moran, “Xiaomei Chen Occidentalism: A theory of counter-discourse in Post-Mao China”, 168.

9 Şevket Yavuz, “Taktirden Tahayyüle: Dinin Kadastrolaşması ve Varlığın Ötekileştirilmesi Bağlamında Oksidentalizmi Yeniden Düşünmek”. *Marife* 6/3 (2006): 107-122.

10 Meltem Ahıska, *Radyonun Sihirli Kapısı- Garbiyatçılık ve Politik Öznellik* (İstanbul: Metis Yayınları, 2005), 72.

bir fantezi olarak değerlendirir, bu fantezide Doğu'nun arzusu kendisindeki eksikliği telafi etme niyeti vardır.¹¹ Arlı, oksidentalist söylemin oryantalist söylem ile ilişkili olduğunu ve dayanağının modern bilgi ve kavramlar olduğunu belirtmektedir.¹² Saygın, oksidentalizmi Batı eleştirisi olarak görür.¹³

Oryantalizm ve oksidentalizmin ortaya çıkış amaçları bakımından farklılıklar arz etmektedir. Zira Avrupa sömürü bakış açısıyla Doğu'nun kodlarını çözmeye yönelik çalışmalarını sürdürürken Doğu, tersine bir bakış ile Batı'ya bir sömürü gözlüğü ile değil onu anlama, yorumlama ve çıkarımlarda bulunma bakış açısıyla yönelmiştir. Sanayi Devrimi, Fransız Devrimi ve Aydınlanma Devrimleri ile yeniden bir dönüşüme giden ve kendini üretim ve pazarlama noktasında iktidar haline getiren Avrupa, elde ettikleri üretimin pazarını Doğu nesnesi üzerine kurmuştur. Bunun için Doğu'nun keşfi zorunlu hale gelmiştir. Bu noktada Doğu'nun sosyo-kültürel yapısına hâkim olmak şart olmuştur. Doğu Batı'nın bu politikasına karşı modernleşme düşüncesiyle, Rus modernleşmesi, İran modernleşmesi, Çin modernleşmesi ve Türk modernleşmesi birbirinden farklı tarih ve sebeplerle ortaya çıkmıştır, bir dönüşüme girmiştir. Doğu'nun dönüştüren değil dönüşen olması oryantalistin amacını gerçekleştirdiğini gösterir.

Bryan S. Turner'a göre oksidentalizm, Batı'nın olumsuz tarafları üzerine odaklanmadır ve Batı'dan gelebilecek her şeyin reddidir. Oksidentalizm, bilginin sahibi olma yolunda kendi bilgisi dışındaki bilgilerin de reddini kapsar. Bir anlamda modernliğin başka ellerde olması reddi buna dâhildir.¹⁴ Bu bağlamda özellikle oksidentalizmin Batılı eleştirmenler tarafından 'Batı düşmanlığı' olarak yansıtıldığı ortadadır. Ian Buruma ve Avishai Margalit, oksidentalizmi Batı nefreti olarak nitelendirir.¹⁵ Özellikle Ian Buruma ve Avishai Margalit'in üzerinde durdukları nokta modernleşme ile birlikte şehirleri her türlü ahlaki ilkelerden ayırdığı ve kötülük yuvaları haline geldiklerini İslam dünyası açısından kabul edilemez bir düşmanlıkla bakıldığıdır. Modernleşme ile şehir kavramlarını birbirleriyle örtüştüren bu iki yazarın 11 Eylül saldırıları olarak bilinen olayla ilgili yorumları kozmopolit bir mekân olarak görülen İkiz Kulelere saldırı aynı zamanda modern şehirlere saldırıydı şeklinde özetlenebilir. Oksidentalistlerin şehir karşıtı ön yargılarından bahseden yazarlar, onların büyük kenti insanlık dışı ve hayvani içgüdülerin kol gezdiği yer olarak gördüklerini söylerler. Doğu aklı ile bakıldığında şehir onlara göre ruhlarını yitirmiştir.¹⁶ Batı, Batı'nın düşmanları tarafından bir tehdit gibi algılanmaktadır; buradaki fark sadece farklı değerler sistemi sunmamakta aynı zamanda ütopyaya ulaşmak için farklı bir yol olduğunu göstermektedir. Oksidentalizmin ne olduğu konusunda Batı ile ilgili olarak "zararlı" nitelemesi bu bakış açısının özetidir.

11 Ahıska, *Radyonun Sihirli Kapısı- Garbiyatçılık ve Politik Öznellik*, 87.

12 Alim Arlı, *Oryantalizm- Oksidentalizm ve Şerif Mardin* (İstanbul: Küre Yayınları, 2009), 61.

13 Alkim Saygın, 20. Yüzyıl Türk Düşüncesinde Garbiyatçılık (İstanbul: Açılım Kitap, 2017), 32- 34.

14 Bryan S. Turner, *Oryantalizm Postmodernizm ve Globalizm* (İstanbul: Anka Yayınları, 2003), 22.

15 Ian Buruma & Avishai Margalit, *Garbiyatçılık: Düşmanlarının Gözünde Batı* (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2009), 13.

16 Buruma & Margalit, *Garbiyatçılık: Düşmanlarının Gözünde Batı*, 24- 25.

Oksidentalizm nedir sorusunun tek cevabı yoktur. Bir söylem olarak değerlendirildiğinde farklı cevaplar karşımıza çıkmaktadır. Oksidentalizmin faydacılık söylemi Batı'dan faydalanma doğrultusunda kurulmuştur. Batı'ya ait değerler sistemin kabulü de modernleşme süreci ile hız kazanmıştır. Böylece oksidentalist perspektif bu yönüyle faydacılık zemininde modernleşme yahut Batıcılık anlayışı ile birlikte okunabilir. Oksidentalizmin basamaklarından biri de Batı'nın sahip olduklarına karşı Doğu'nun kendi varlığını ortaya koymak suretiyle bir kimlik tanımlaması yapmasıdır. Doğu kültürel ve ilmi birikiminin üstünlüğünü ortaya koyarken dinî bağlamda da İslâm'ın üstünlüğünden de söz açılmıştır. Ayrıca oksidentalizmi söylem olarak alt başlıklara ayırırken oksidentalizmin en güçlü söyleminin “Sömürgeci Batı” ile başlayan sömürgecilik söylemi olduğunu söylemek mümkündür. Tanzimat Döneminden başlayarak I. Ve II. Meşrutiyet Dönemlerinde güçlü bir yankı bulduğunu farklı görüşlerine sahip pek çok ismin Batı'yı tanımlayış biçimlerinde sıklıkla “sömürgeci” tanımlarına başvurduklarını görülmektedir. Bu söylem karşıtlık söylemi ile aynı güçtedir. Batı karşıtlığı oksidentalizm meselesine coğrafi bir açıdan bakıldığı zaman ideoloji ayırt edilmeksizin birçok ismi aynı kümede toplayan bir söylemdir. Oksidentalizmin temelinde Doğu'nun Batı ile ilgili tanımlamalar yaparken aynı zamanda Batı'nın kurguladığı Doğu imajına cevap vermesi yatmaktadır. Doğu bu bağlamda hakkında oluşturulan imaja karşı kendisini müdafaa etmektedir. Batı ile münasebetlerin başladığı andan itibaren Doğu kendisini anlatmak ihtiyacı duymuş ve araştırma konusu olacak Batı'dan önce kendisinden hareketle bir söylem kurmaya başlamıştır. Doğu'nun “Doğulaştırmasına” karşılık verilmiş bir söylemdir. Bu söylemin refleks olarak verildiği gibi bilinçli bir şekilde de verildiği görülmektedir.

Oksidentalizm Modernleşmenin Neresinde?

Modernleşme sürekli bir değişim ve ilerlemeyi karşılayan bir olgu olduğu için bugün sahip olunan ne varsa yarın yenisi modernleşmeyi ifade edecektir. Dolayısıyla ortaya konulan araştırmalar sürekli bir değişim arz edecektir. Sosyal bilimlerde başta olmak üzere çeşitli alanların çalışma konusu haline gelmesi ve her yıl yeni araştırma alanları oluşturması bu yüzdendir. Sosyal bilimlerin diğer araştırma alanlarından farkı ise; modernleşmeyi Batının tarihsel süreçleri ile bağlantı kurarak ortaya koymalarıdır. Modernleşme sanayileşme, kentleşme, dini otoritenin zayıflayarak yerine akılcılığın gelmesi, demokratikleşme, bireyin duygu ve düşüncelerinin esas alınması gibi siyasal, ekonomik, sosyal ve kültürel değişimleri içermektedir. Modernleşme üzerine görüşler ise bu değişim ve gelişmelere paralel olarak farklılıklar arz etmektedir.¹⁷

Modernleşme ile ilgili çalışmalar yapan Giddens, modernliği dört temel unsur ile açıklamaktadır. İlk olarak meta üretimi, özel sermaye ve kapitalizm üzerinde durur.¹⁸ Ona göre kapitalizmi benimsemiş toplumlar ve modern toplumlar birbirinden ayrıdır. Giddens modernliği bir benzetme ile açıklar. Titanik büyüklüğünde bir kamyonun sokağımızda son hızla

17 Ahmet Özkiraz, *Modernleşme Teorileri ve Postmodern Durum* (Konya: Çizgi Kitabevi, 2003), 44-45.

18 Giddens Anthony, *Modernliğin Sonuçları* (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2012), 17.

ilerlemesine benzetir modernliği. Devasa ve hızlı bir kamyonun kontrolü son derece güçtür ve kontrolü kaybetmemiz olasıdır. Fakat bu devasa araç içerisinde yaşam için gerekli pek çok ihtiyaç malzemesi taşımaktadır. Bu hizmete karşın kontrolden çıktığı zaman hayatımıza verebileceği tehlike çok büyük olacaktır.¹⁹

Modernleşme ile ilgili görüş ortaya koyan isimleri klasik sosyologlardan Marx, Weber, Durkheim ve Simmel olarak sıralamak mümkündür. Modernliğin ortaya çıkmasını ve çıkışıyla birlikte siyasi, ekonomik ve sosyal yaşamdaki değişiklikleri anlama ve yorumlama noktasında bu isimler farklı eleştirilerde bulunmuşlardır. Marx, modernliğin ekonomik boyutları ile ilgilenmiş ve modernliği kapitalist ekonomi ile tanımlama yoluna gitmiştir. Weber ise; modernliği ekonomiden hareketle yorumlamaz, üzerinde durduğu temel nokta rasyonelliktir. Weber'e göre biçimsel rasyonelliğin yerine rasyonelliğin "demir kafesi" geçmiştir. Durkheim, modernleşmeyi organik dayanışmayla ve kolektif bilincin zayıflamasıyla tanımlamıştır. Durkheim'e göre organik dayanışma sayesinde toplumsal yaşamda çok fazla yeni ürün üretilmiştir fakat bununla birlikte sayısız eşitlik ortaya çıkmıştır. Yukarıda isimleri geçen düşünürlerle birlikte modernlik üzerinde görüşler ortaya koyan isimlerden biri de Simmel'dir. Simmel, modernliği para ve kent üzerinden yorumlamıştır.²⁰ Tarihi seyir içinde oksidentalizm modernleşme ile kol kola yürümektedir. Oksidentalizm düşünüş, modernizm Doğu da mı yoksa Batı da mı ortaya çıktı ve nihayetinde modernizm kimin elinde bulunuyor bu soruların tartışmasıdır. Bu görüşe göre Batı modernliğin değil "çürümüşlüğü" sembolüdür.²¹ Çoruk, oksidentalizmin modernleşme ile ilişkisini Batı'nın modernleşmeyi temsil tekelinden kurtarma çabası olarak değerlendirmektedir.²² Ahıska, Batı'nın medeniyet bağlamında önde olduğunu Osmalıların kabul ettiğini fakat bu kabul edişin içinde manevi yozlaşmanın küçümsendiğini de belirtmiştir.²³ Böylece Batı'ya karşı yorum geliştirirken farklı milletlerden modernleşme basamakları noktasında ayrılır. İnalçık, Osmanlı Devleti'nin Batılılaşma sürecini farklı aşamaları ve farklı amaçları kapsadığını belirtir. İlk aşamada; Osmanlı Devleti'nin, özellikle ordu teçhizatı konusunda Batı'dan faydalanmak amaçlanmıştır. Deniz ve kara harekâtlarında kullanılacak malzemelerin teknolojik seviyesine ulaşılmaya çalışılmıştır. Gemiler ile ilgili gelişmeler özellikle takip edilmiştir. İkinci aşamada ise; Batı'dan ordu ve askerlik alanları hakkında uzman olan eğitimciler çağrılmıştır. Osmanlı Batılılaşmasının son aşaması ise; siyasi yapılanma örnek alınarak bu doğrultuda adımlar atılmıştır.²⁴ Dolayısıyla Batılı bilgiye ulaşma ve o bilgiyi kullanma modernleşme ile aynı yolu kullanmaktadır.

19 George Ritzer & Jeffrey Stepnisky, *Çağdaş Sosyoloji Kuramları ve Klasik Kökleri* (Ankara: De Ki Yayınları 2019), 101.

20 George Ritzer & Jeffrey Stepnisky, *Çağdaş Sosyoloji Kuramları ve Klasik Kökleri*, 396.

21 Hilmi Yavuz, "Modernleşme: Parça mı, Bütün mü? Batılılaşma: Simge mi, Kavram mı?" *Modernleşme ve Batıcılık* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2002), 217.

22 Ali Şükrü Çoruk, "Oryantalizm Üzerine Notlar", *Sosyal Bilimler Dergisi*, 9/2(2007): 199.

23 Meltem Ahıska, "Occidentalism: The Historical Fantasy of the Modern", *Relocating the Fault Lines: Turkey beyond the East-West Divide, special issue, South Atlantic Quarterly*, 102.2/3 (2003): 367.

24 Halil İnalçık, *Rönesans Avrupası Türkiye'nin Batı Medeniyetiyle Özdeşleşme Süreci* (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2021), 218-320.

Batı Dışı Modernlik

Rönesans ve Reform hareketleri ile başlamış ardından Fransız ve Sanayi Devrimi ile devam etmiş Avrupa'nın düşünce dünyasını köktenci bir anlayışla değiştirmiş ve yenilemiş bilim ve sanatta gerçekleşen ilerlemelerle modernleşme, Avrupa'nın daha geniş anlamda Batı'nın geçirdiği bu ilerlemeci süreçlerin adı olmuştur. Aydınlanma felsefesi ile ortaya çıktığı kabul edilen modernleşme, sanayileşme ve kapitalizm ile birlikte bir kurum formuna dönüşmüştür. Bütün bu özet gelişmelerden hareketle Batı dışı bir modernleşmenin söz konusu olup olmadığı bu bölümde tartışılacaktır. Zira modernleşmenin ilk özne olarak kabul ettiği düşünce dünyası ve coğrafya Batı'dır. Batı ve diğerleri düşüncesinden hareketle de modernliğin kaynağı Batı olarak önerilmiş diğer toplumlar ancak onun toplumsal refah seviyesine ulaşmaya çalışanlar olarak tahakküm altına alınmıştır. Batı dışı toplumların tarihsel süreçleri, devletleşme yapıları, sosyal ve kültürel varoluşları, düşünce dünyaları ve medeniyet algıları bakımlarından Batılı modernleşme ile örtüşmeyen taraflar içermektedir. Özellikle küreselleşen düzen içerisinde bu toplumların konumu oyunculuktan ziyade seyirci konumuna indirgenmektedir. Batı-dışı modernlik kavramı bilgi iktidar bağlamında oksidentalizm ile birlikte düşünölmeye kapı aralamaktadır.

Namık Kemal ve Oksidentalizm

Tanzimat edebiyatı gerek şekil gerek içerik olarak bir bütün hâlinde temelde Doğu Batı meselesi üzerinde durmaktadır. Enginün; "*Tanzimat'ın ilanından sonra o anlayışı benimseyerek yetişenlerin ortaya koydukları edebiyatta en çok işlenen tema Doğu ve Batı olarak ortaya çıkar. Artık ortada sadece Müslim gayri Müslim kavramlarında göröldüğü üzere dini farklılıklar değil, bir de medeniyet farklılığı söz konusudur...*"²⁵ yorumunu yaparak Tanzimat'la birlikte Doğu- Batı münasebetlerinin daha sık adından söz ettirdiğini dile getirmektedir. Modernleşmenin öncüsü kabul edilen Namık Kemal, Batı'yı yakından tanımış şairlerinden biridir. Batı'yı yakından tanıma imkânı Namık Kemal'e Doğu ve Batı medeniyetlerine dair karşılaştırma yapmasını sağlamıştır. *Namık Kemal* adlı çalışmasında Yurdakul, Namık Kemal'in hayatında birçok evre olduğunu başlangıçta reformist bir tavırda yaklaştığı meselelere daha sonra devrimci bir tavır gösterdiğini belirtmiştir. Ayrıca Yurdakul, Niyazi Berkes'e atf yaparak Namık Kemal'in Yeni Osmanlılar cemiyetinden ayrılarak İstanbul'a döndüğü zaman hayatını; Batı'da gördüklerini tatbik etmek, memlekette gelişmeye engel ne varsa tespit etmek, medeniyetler seviyesini işaret etmek ve bu doğrultuda neleri araç olarak kullanabilir bunun araştırmasını yapmak üzere düzenlediğini belirtir.²⁶ Yurdakul, Namık Kemal'in Batı'yı ayrıntılı bir şekilde tahlil ettiğini bunun getirisi olarak da onun kapitalist Batı'ya karşı bir duruş ortaya koyduğunu söyleyerek bu dönemde oksidentalist bakış geliştirdiğini işaret etmektedir.²⁷ Vatan şairinin

25 İnci Enginün, "Halide Edib Adıvar'da Doğu", *Batı ve Evrensel*", *Tarihte Doğu Batı Çatışması*, ed. Ertan Eğribel & Ufuk Özcan (İstanbul: Doğu Kitabevi, 2017), 548.

26 Şükran Yurdakul, *Namık Kemal*, (İstanbul: Cem Yayınevi, 1977), 15.

27 Yurdakul, *Namık Kemal*, 26.

hayatında Şinasi'nin önemli bir yeri vardır. Namık Kemal, Şinasi'nin “*şahsında; duygu ve düşünceleriyle Batı'ya açılmış, Avrupa'yu benimsemiş, kısacası Avrupalılaştırmış bir Türk'ü*”²⁸ tanımıştır. Şinasi, felsefesinin temelini oluşturan akılcılık ve gerçekçilik anlayışı ile Namık Kemal'i etkilemiştir.²⁹

Namık Kemal, Tanzimat yıllarının yenileşme taraftarı aydınlarından. Ancak onun ilerleme ve yenileşme fikri seçicidir. Bir taraftan “terakki” için Batıyı işaret ederken diğer taraftan Batı'nın getirdiği yozlaşmayı eleştirir. Tamamıyla Avrupa'nın taklit edilmesine karşı çıkar. Namık Kemal'in Batı'nın dansına, gelişme usullerine mecbur olmadığımızı, kendi ahlakımızın ortaya konmasını ve kendi medeniyetimi yaratmamızı yeterli görmektedir.³⁰ Batıyı taklit etmenin eleştirisini ortaya koyarken; diğer taraftan Londra'dan söz eden şair onu medeniyetin resmi olarak tanımlamaktadır.³¹ Batı'daki bir şehir onun için yücelterek ilerlemenin merkezi olarak göstermektedir. Dolayısıyla Namık Kemal'de iki söylemden söz edilebilir. İlki karşıtlık söylemi olarak geliştirdiği Batı'nın eleştirisi, ikincisi ise faydacılık söylemi olarak geliştirdiği Batı'nın ilim ve fen alanındaki ilerlemesinden faydalanılması gerektiğidir. İlk söyleme göre Batı dünyası Namık Kemal için hurafelerden ayrılmış ve bilim ışığında kanunlar oluşturarak terakkisini sağlamıştır. Batı, hayata dair pratik faydalar geliştirmiştir. Bu durum aynı zamanda iç güvenliği sağlayarak istikrarlı olmaları ile ilişkilidir.³² Batı'ya bu yönlerden hayranlık duysa da Batı'nın felsefesi ile barışık değildir.³³ Namık Kemal'in oksidentalist bakışında iki söylem kol kola yürür. Metodoloji bakımından Batı'yı idealize eder. Ancak Doğu'yu dini anlamda İslam'ı ilerlemeci anlayışın ortasına yerleştirir. İslam ona göre gelişme için bir engel değildir. İttihad-ı İslam düşüncesini benimseyen Namık Kemal bu bağlamda İslam'ı birleştirici olarak görmektedir. Namık Kemal, Batı medeniyetine dair fikirlerini ve Batı'nın düşünce dünyasına ilişkin değerlendirmelerini *İbret* gazetesinde “Şark Meselesi” başlığında dile getirmiştir.³⁴

Namık Kemal, Avrupa'dan birtakım kavramlarla dönmüştür. Terakki ve medeniyet kavramları bunların başında gelmektedir.³⁵ Meşveret, hürriyet, vatan, gibi kavramlar toplumun çeşitli alanlarında ilerlemek için kullanılacak kavramlardır. İktisat, ilim, hukuk, eğitim ve toplum düzeni gibi alanlarda uygulanacaktır. “Medeniyet” başlıklı makalesinde Namık Kemal, medeniyetin yokuşunda insanın eksik kalacağını söylemektedir.³⁶

Namık Kemal'in şiirlerini incelediğimiz zaman nesirlerinde olduğu gibi oksidentalist söylemi yoğunlukla kurduğunu dile getirmek güçtür. Ancak Batı'dan aldığı bir takım kavramları

28 Önder Göçgün, *Namık Kemal* (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1987), 20.

29 Göçgün, *Namık Kemal*, 20.

30 Namık Kemal, *Osmanlı Modernleşmesinin Meseleleri Bütün Makaleler I* (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2005), 361.

31 Namık Kemal, *Osmanlı Modernleşmesinin Meseleleri Bütün Makaleler I*, 212.

32 Şerif Mardin, *Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu* (İstanbul: İletişim Yayınları, 1996), 355-356.

33 Mardin, *Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu*, 358.

34 Namık Kemal, *Osmanlı Modernleşmesinin Meseleleri Bütün Makaleler I*, 142.

35 Christoph Neumann, *Araç Tarih Amaç Tanzimat Tarih-i Cevdet'in Siyasi Anlamı* (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1999), 146.

36 Namık Kemal, *Osmanlı Modernleşmesinin Meseleleri Bütün Makaleler I*, 358- 359.

şirinin içine yerleştirir. Esarete karşı savaş açmış ve hürriyeti ulaşılabilecek en güzel yer olarak tasvir etmiştir. Şiirlerinden seçtiğimiz aşağıdaki örnekler hürriyet fikrini işlediği şiirlerinden sadece biridir.

*Ne efsunkâr imişsin âh ey didâr-ı hürriyet!
Esir-i aşkın olduk gerçi kurtulduk esaretten.*³⁷

Namık Kemal'in makalelerinde sıklıkla dile getirdiği hürriyet fikri, şiirlerinde de önemli bir alanı kapsar. “*Hürriyet güzel, esaret çirkindir. Hürriyet ulvi, esaret süflüdür. Hürriyet insanın özü ile birdir. Hürriyet, varlıklar içinde yalnız insana has olan düşüncenin mahiyetinde mevcuttur.*”³⁸ Dönemin siyasi ve sosyal durumu Namık Kemal'in hürriyet fikrine bu kadar bağlı kalmasını doğurmuştur. Tanpınar, Namık Kemal'in şiirlerinin dağınık olduğunu söyler. Şiirlerini bir bütün olarak değerlendiremeyeceğini dile getiren yazar, Namık Kemal'in temel felsefesinin yeniliğe dilden başlamak olduğunu vurgular ve Doğu şiirinin dişil tonundan uzaklaşarak Doğu şiirini erkek bir sese büründürdüğünü söylemektedir.³⁹ Namık Kemal şiirlerinde bir Batı algısı yansıtmamış olsa da onun şiirlerinde kullandığı temalar şiirini geleneğe de bağlamaz. Oryantalistlere karşı güçlü bir duruş sergilerken nesirlerinde şiirlerini vatan ve hürriyet ile didaktik bir türe büründürür.

İbret gazetesindeki “Avrupa Şarkı Bilmez” makalesinde Namık Kemal, Batılı bilim adamlarının Doğu'ya karşı haksızlık ettiklerini söylemektedir. Avrupa'da Doğu'ya dair tarih yazımının da iyi olmadığından bahseder. D'Ohsson ve Hammer'in eserlerini eleştirir. Söz konusu isimlerin Doğu'ya, İslam'a ve Osmanlı Devletine ilişkin yanlış bilgileri eserlerinde vermelerini tepkisel bir refleksle dile getirir. Zeynep Çelik bu makale hakkında “*bir protesto çılgılığı*” ifadesini kullanır.⁴⁰ Namık Kemal'in üst perdeden bütün bu gerçeğe aykırı anlatımları, saptamaları ve hataları reddeden diğer bir metni ise *Renan Müdâfaanâmesi*'dir.

Renan Müdâfaanâmesi

Ernest Renan, Fransa'da 1852 yılında “İslam ve Bilim” başlığında bir konuşma yapmıştır. Renan'ın konferansta dile getirdiği düşünceleri İslam dünyasında pek çok tepki ile karşılanmıştır.⁴¹ Renan, oryantalist bir bakış açısıyla Doğu'nun geri kalmışlığını İslam'la birleştirmiştir.⁴² Konuşmasının başında, bahsetmek istediği meselelerin bilim ve felsefe İslam medeniyeti ve Arapların konumunu açıklayacağını belirtmiştir.⁴³ Doğu'yu ve Afrika'yı dar kafalı olmakla tanımlayan düşünür, on yaşında hayal dünyası geniş bir çocuğun dinî eğitime almaya

37 Rıza Nur, *Hayatı, Divanı, Eserleri, Namık Kemal* (İstanbul: Doğu Kütüphanesi, 2017), 310.

38 Mehmet Kaplan, *Şiir Tahlilleri 1, Tanzimat'tan Cumhuriyet'e* (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2006), 43.

39 Ahmet Hamdi Tanpınar, *19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi* (İstanbul: Çağlayan Kitabevi, 1997), 376.

40 Zeynep Çelik, *Avrupa Şark'ı Bilmez Eleştirel Bir Söylem (1872- 1932)* (İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları, 2022), 13.

41 Ernest Renan'a yazılmış reddiyelerin geniş bilgisi için bkz. Düccane Cündioğlu, “Ernest Renan ve ‘Reddiyeler’ Bağlamında İslâm- Bilim Tartışmalarına Bibliyografik Bir Katkı”, *Divan İlmi Araştırmalar* 2/1 (1996): 1-94.

42 Ernest Renan, *Nutuklar ve Konferanslar* (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2022), 152.

43 Ernest Renan, *Nutuklar ve Konferanslar*, 152.

başlamasından sonra kendini aşağı çektiğini iddia etmektedir.⁴⁴ Renan' a göre Müslüman olmak diğer ırklardan ayrı olmayı yok etmiş, Müslüman olan bütün ırklar dinin birleştirici gücü ile bir araya gelmişlerdir. Ancak bu ırklar dışında İran kendisini saf dışı bırakmıştır. Mezhep farklılığı bu ayrılığın temel nedenidir.⁴⁵ İslâm dinin geçmişte pek çok âlim yetiştirdiği söylemekte ve Müslümanların geçmişte yetiştirdikleri âlimlerle övünmelerini yersiz bulmaktadır.⁴⁶ Renan, İslam dini ve bilimi birbirinde keskin bir şekilde ayırmaktadır. Rasyonalizm ve bilimin İslâm ile yan yana gelmeyeceğini düşünmektedir. Arap ve İranlıların okumaya ve bilim ve sanat gibi uğraşlara ilgi düzeylerini anlatırken İranlıların “*O korkunç İslamlık fırtınası, İran'ın bütün bu güzel gelişmelerini birdenbire durdurarak 100 yıl kadar inkıtaa uğrattı.*”⁴⁷ yorumunu yapmıştır. Doğu'da meydana gelmiş bir takım gelişmelerin kaynağını özellikle Suriye ve Bağdat'ta görev yapmış olan Hıristiyan hekimler sayesinde olduğunu öne süren Renan, Doğu'da bu hekimler sayesinde felsefenin geliştiğini sonrasında Farabi, İbni Sina, İbni Rüşd gibi önemli isimlerin yetiştiğini düşünmektedir.⁴⁸ Kaynağını Yunan Hıristiyan hekimlerinden alan Doğu, geçirdiği yükseliş sürecinden sonra Batı'ya ilimi aktarmış ve kendisini yok etmiştir. Bu durumu Renan, eğer dünyaya faydası yoksa yok olmaya mahkûmdur minvalinde açıklamaktadır. Arapların sahip olduğu bilimin Batı'ya taşınır taşınmaz yok olduğunu bu durumun neticesinde ise 1200 yılından beri tek bir Arap filozofu olmadığını söylemektedir.⁴⁹ İslâm'ı kabul eden devletlerin felsefeyi düşünce dünyalarından sildiğini ve ironik bir dil kullanarak astronomiyi ise sadece kibleyi bulmak için kullandıklarını anlatan Renan sözü Türklerle getirmiştir: “*Çok geçmeden Türk ırkı İslamlık üzerindeki hegemonyayı eline alacak ve kendinin felsefe ve bilim eksikliğini her tarafa yayacaktır. O andan itibaren İbni Haldun gibi bazı nadir istisnalar hariç, İslâm âleminde artık hiçbir büyük zeka bulunmayacaktır. İslâm âlemi bilimi ve felsefeyi kendi bağrında öldürmüş bulunuyordu.*”⁵⁰ İslâmiyet ve bilimi her satırda birbirinde ayırmaya çalışan Renan'ın bu bağlamda en açık ifadelerini “*İslamlık rasyonel araştırmalara koruyucu bir yardımda bulunmuş mudur? Hayır! Hiçbir suretle!*”⁵¹ ifadesinde görmek mümkündür. Müslümanların sert, bilim düşmanı, cehalet yanlısı oluşu, Renan'ın sıklıkla tekrar ettiği düşüncelerdir. Özetle Renan bu konuşmayı “bilimi” yüceltmek amacıyla gerçekleştirirken Batı'yı yüceltmış Doğu'yu aşağılamıştır.

Namık Kemal, 1883'te, Fransız filolog ve tarihçi Ernest Renan'a karşı reflektif bir şekilde karşıt görüşlerini dile getirerek elli altı sayfalık *Renan Müdâfaanâmesi*'ni yazmıştır. Namık Kemal, Midilli'de hapisanede bu eseri kaleme almıştır. Eser, ilk olarak İstanbul'da Mahmut Bey Matbaası'nda 1910 yılında basılmış, daha sonra M. Fuad Köprülü tarafından 1962 yılında

44 Ernest Renan, *Nutuklar ve Konferanslar*, 152- 153.

45 Ernest Renan, *Nutuklar ve Konferanslar*, 153.

46 Ernest Renan, *Nutuklar ve Konferanslar*, 153.

47 Ernest Renan, *Nutuklar ve Konferanslar*, 155.

48 Ernest Renan, *Nutuklar ve Konferanslar*, 157- 158.

49 Ernest Renan, *Nutuklar ve Konferanslar*, 160.

50 Ernest Renan, *Nutuklar ve Konferanslar*, 160.

51 Ernest Renan, *Nutuklar ve Konferanslar*, 161.

Osmanlıcadan yeni harflere aktarılmıştır. Son olarak Eserin hem Osmanlıca hem günümüz Türkçesine aktarılmış halini hem de özgün halini bir arada Nurullah Çetin yayınlamıştır. Çetin, eserin önsözünde Namık Kemal'in herhanbir kaynaktan yararlanmadan, kendi birikimiyle “bir ibadet ruhu” içinde *Renan Müdâfaanâmesi*'ni yazdığını söyler.⁵² Eser, Ernest Renan'a karşı yazılmış “*İslâm dünyasında gördüğü en ateşli reddiye*” olarak tarihe geçmiştir. Namık Kemal, esere “*İslamiyet'in bilime ve eğitime engel değil, bilakis eğitimci ve ilimci olduğunu ispat için, yanımda yeteri kadar kitap olmadığına üzülüyorum.*” sözleri ile başlar. Çetin'in de ifade ettiği gibi kendi bilgi ve birikiminden yararlanır. Batılıların Doğu'yu gerçek manada bilmediklerine şu sözlerle işaret eder:

*“Avrupa'da İslam dillerinden bir veya birkaçını gerçekten bilen hiç kimse yoktur denilemez. Fakat bu başarıyı elde etmiş olan ayrıcalıklı kişiler, Doğu'yu bilmek ve herkese bildirmek davasında bulunup da kitapçık yazarların, konferans verenlerin çoğu gibi İslam dininin bilimsel ilerleme bakımından etkilerini böyle kırk sayfalık kitapçıkta sorgulayıp irdeleyebilmek ve inceleyebilmek gösterisine kalkışmaz. İşte Doğu ile uğraşan çoğu Avrupalılar'ın İslam dinini ve belki İslam'ın çoğu durumlarını tamamiyle bilmemelerinin sebeplerinin ne olduğu, yukarıdaki açıklamalardan anlaşıldı. Mösyö Renan'ın da İslami konularda, o sebeplere mağlup olan yalancı bilgiler ve eksik araştırmalar sebeplerinden olduğu gözden uzak tutulmasın.”*⁵³

Eserde, Ernest Renan'ın cahil olarak tasviri yapılmış ayrıca İslâm'ın bilim ve felsefe alanlarındaki önemli düşünürlerine yer verilerek onun İslam hakkındaki olumsuz düşünceleri eleştirilmiştir.⁵⁴ Namık Kemal bu durumu ironik bir dil kullanarak şu cümlelerle anlatır: “*Acayip şey! Meğer Müslüman olduğumuz için başımızın etrafına bir demir halka geçirilmiş, o halka iç duyularımızı, aklımızı, fikrimizi, kalbimizi her türlü bilime, her türlü eğitime, her türlü yeni fikre kapalı tutarmış da bizim hala haberimiz yok!*”⁵⁵ Batı'ya karşı İslâm'ın geri kalan bir yanı olmadığını yazan Namık Kemal, Renan'ın barbarlık ve kütüphaneleri yakma iddialarını çürütür. Ayrıca diğer dinlere karşı hiçbir Müslüman'ın hakaret gözüyle bakmadığını, diğer dinlerin semavi kitaplara dayalı olduğunu dolayısıyla İslâm'ın gözünde aşağılık sayılmayacağını söyler.⁵⁶ İslâm'ın birçok âlim yetiştirdiği ayrıca Kur'an'ı Kerim'den bahsederek İslâm için bilimin önemli olduğu yanıtını verir.⁵⁷ Renan, ilerleme ve eğitim konularında İslâm'ı engel olarak görmektedir. Namık Kemal ise Renan'ın bu bakış açısını Avrupalıları yüceltmek amacıyla ortaya konulduğunu belirtmiştir.⁵⁸ Namık Kemal, Osmanlı'nın yamalı obasını Batılıların kuyruklu kıyafetlerine değişmeyeceklerini net bir şekilde dile getirir.⁵⁹

Renan Müdâfaanâmesi'nde Namık Kemal, Ernest Renan'ın hayat hikâyesine atıf yaparak hezeyan içinde bu görüşlerini dile getirdiğini söylemektedir. Ernest Renan, *İsa'nın Hayatı*

52 Nurullah Çetin, “Namık Kemal'in Renan Müdafanamesi”, *Renan Müdâfanâmesi*, 6.

53 Namık Kemal, *Renan Müdâfanâmesi*, 19.

54 Faruk Bilici, “Renan Ernest”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2006, 34: 569).

55 Namık Kemal, *Renan Müdâfanâmesi*, 21.

56 Namık Kemal, *Renan Müdâfanâmesi*, 22.

57 Namık Kemal, *Renan Müdâfanâmesi*, 32-38.

58 Namık Kemal, *Renan Müdâfanâmesi*, 62.

59 Namık Kemal, *Osmanlı Modernleşmesinin Meseleleri Bütün Makaleler 1*, 5.

adlı kitabında onlarca yanlış bilgiyi aktarmış ve papazlıktan atılmış biri olarak belirtir. Bu bilgileri Namık Kemal Renan'ın görüşlerini çürütmeye başlamak için verir. Ayrıca onun Hıristiyan dünyasında kabul görmeyen biri olduğunu söylemektedir. Renan'ın bağlı olduğu Fransız Akademisi Derneği içindeki pek çok bilim adamının oryantalist düşüncelerinin yanlışlığını gerçek anlamda İslam dünyasına ait eserlerin okunmamasına ve bu eserlerin hakkı ile bilinmemesine bağlamaktadır. Batı'nın İslam dinini önemsiz görmesi neticesinde İslam ile ilgili araştırmaları da gereksiz görmesini küçümsemek olarak nitelendirmektedir. Namık Kemal'in Renan'ı eleştirdiği noktalardan biri de Doğu dilleri hakkında bilgi sahibi olmadan onlar hakkında çıkarım yapmasıdır. Ayrıca bu durum sadece Renan için geçerli değildir. Çoğu Batılı araştırmacıların bu konuda oldukça eksik olduğunu Paris'te katıldığı bir Türkçe dersinden örnek vererek anlatır. Gerçek anlamda Doğu dillerini bilenlerin sayısı Batı'da oldukça azdır. Renan'ın Doğu hakkında düşmanca söylemleri dilini bilmediği Doğu'nun eserlerini de anlayamamasından kaynaklanmaktadır.⁶⁰ Namık Kemal, Renan'ın verdiği konferanstan bir şey kazanmayacağını aksine “*araştırmacı ve incelemecilerin gözünde Doğu dünyasını tanıyor olma şöhretinin belki yüzde doksanını kaybediyor olacağından*”⁶¹ emin olduğunu söyler.

Renan'ın ifade ettiği gibi İslam ülkelerinin bilim ve sanat konusunda açık olmamaları ve yeni gelişmelere karşı demir bir daire içinde gibi kapalı olmaları görüşünü Namık Kemal gerçeği yansıtmadığını söyleyerek karşı çıkar. Aksine İslam âlimleri bilim, sanat, tabiat ve matematik gibi konularda İslam gibi sağlam bir inancın neticesinde Kur'an'ın ayetlerini örnek vererek açıklar.

Namık Kemal Doğu Batı arasındaki bilgi iktidar ilişkisini bilgi hikmet olarak yorumlamaktadır. Zira bilgi iktidar elde etmek için değil hikmet elde etmek için gereklidir. Renan'ın bu bağlamdaki görüşlerine de katılmaz. Ona göre Doğu ve Batı felsefesi bu noktada ayrılmaktadır. Ernest Renan'ın özellikle İran ile ilgili yaptığı açıklamalara karşılık mezhep ayrılıklarının manasız olduğunu söyleyerek ve Renan'ın İran'ı mezhep farklılığından dolayı ayrı tutarak ona özel bir yer açmasını manasız olarak değerlendirir. Zira Şiilik sadece İran'da değil birçok Müslüman ülkesinde görülmektedir.

Ernest Renan'ın İslam dünyasında geçmişte âlimlerin olduğunu fakat artık o âlimlerin yetişmediğini söylemektedir. Fakat bu düşüncüyü “*Doğru olarak İslam İlimleri veya hiç olmazsa, İslam tarafından kabul edilmiş ve benimsenmiş bir ilim var mıydı?*”⁶² sözleriyle sorgulamaktan çekinmez. Sorgulama sonucunda Arapların mezhep çatışmaları sebebiyle ilimle uğraşmadıklarına varır. Namık Kemal bu anlayışın karşısındadır, Araplar arasındaki mezhep çatışmalarına dair herhangi bir tarihi kaynak olmadığını öne sürer. Müslüman ülkelerde ilmin yaygın olmamasını Namık Kemal, İslam'ın gelmesinden evvel de Müslüman ülkelerde ilmin gelişmediğini, matematik ve fen ilimleri kastediliyorsa, ancak ilmin o dönemlerde gelişmemiş olması İslam'ın ilimlere karşı olduğu sonucunu doğurmadığını açıklar.⁶³

60 Namık Kemal, *Renan Müdâfanâmesi*, 18.

61 Namık Kemal, *Renan Müdâfanâmesi*, 44.

62 Ernest Renan, *Nutuklar ve Konferanslar*, 153.

63 Namık Kemal, *Renan Müdâfanâmesi*, 27.

Ernest Renan'ın Müslüman ülkelerde felsefenin gelişmemesine dair iddialarına Namık Kemal, Yunanlıların Sokrat'ı idam ettiklerini, İtalyanların Galilee'ye büyük işkenceler yaptığını, Fransızların Jean Jacques Rousseau'nun Emile kitabını yakarak tutuklamaya kalkıştıklarını örnek verir. Bu olaylara karşı İslam dünyasında bu tarz örneklerin olmadığını belirtmiştir.⁶⁴ Doğu ve Batı bloklarında felsefenin gelişimi farklıdır. Renan'ın Doğu hakkında felsefe kitaplarının yakıldığı ve astronominin sadece kible bilgisine ulaşacak kadar olduğu alaycı yaklaşımına karşı ise Namık Kemal, Batı'nın özellikle Haçlıların kitapları yakıp yıktığına dair bilgileri aktarmıştır.⁶⁵ Ayrıca Doğu'da astronomiye oldukça ihtimam gösterildiğini aksine Batı'da bu bilime karşı düşman olduğunu şu örnekle açıklamıştır: Voltaire, İsveç Kralı On İkinci Charles döneminde, Rusya'da güneşin tutulacağını haber veren İran sefirinin yakılarak öldürülmesini kaleme almıştır.⁶⁶

Renan Müdâfaanâmesi'nde tartışılan konulardan biri de İslamiyet'in hukuk kuralları ile Batı'nın hukuk kuralları arasındaki benzerlik ve farklılıktır. Batı ile İslamiyet'in hukuk kurallarının neredeyse bütünüyle örtüşmekte olduğunu savunan Namık Kemal, aradaki farkın İslamiyet'te hukuk kurallarının dini temele dayandığını söylemektedir. Batı'da rahiplerin siyasette etkin rol oynamaları ve halka karşı zulmettikleri için devlet işleriyle dinin ayrılmasının zorunluluğundan bahsetmektedir. Namık Kemal'in bakış açısına göre ise dini hükümlerden kaynaklı hukuk kurallarının tamamını yok saymak mümkün değildir, mantığa uymamaktadır.⁶⁷ Namık Kemal, Renan'ın konuşmasının sonucuna ise ilginç bir benzetme ile değinir: "*Bahçeye vurdum kazmayı/ Güzeller bağlar yazmayı*" alıntısını yaparak "*koşmanın iki fıkrası arasında da konferansın konusu ile sonucu kadar irtibat ve münasebet bulunabilir!*"⁶⁸ der. Namık Kemal, Renan Müdâfaanâmesi'ni Renan hakkında kin ve öfke dolu olduğunu, sadece İslâmiyet'e değil bütün dinlere aynı öfkeyi gösterdiğini söyleyerek, onu "*zavallı akademi hocası*" olarak tanımlar. Renan, Namık Kemal'e göre bilgisiz ve anlayışsızdır. Dolayısıyla ona karşı sert ve kaba bir şekilde karşılık vermek kaçınılmazdır.⁶⁹ *Renan Müdâfaanâmesi*, Batı'nın oryantalist bakışına karşı yazılmış Doğu'dan verilmiş bir cevaptır. Oksidentalizmin savunmacı söylemini kullanarak verilen bu cevap, Batı tahakkümüne başkaldırıdır. Namık Kemal, Batı'ya bir "kasıt" ile değil Batı tarafından Doğu'ya karşı kasıtlı üretilmiş bilgiye aydınlatıcı bir yaklaşımla eserini kaleme alır. Oksidentalizmin oryantalizm ile kıyasla kurumsal bir hüviyet kazanmasının temeli bu noktada saklıdır. Çünkü oksidentalizm oryantalizme karşılık bilgi üretmekle başlamaz, kendisi hakkında üretilmiş bilgiyi düzeltmekle başlar. Bu bağlamda *Renan Müdâfaanâmesi* yazılış amacı bakımından oksidentalizmin savunmacı söylemini baştan sona kullanır.

64 Ahmet Uslu, "Namık Kemal Ve Anti-Tez Bağlamında Renan Müdâfaanâmesi", *International Journal of Language Academy*, 8/3 (2020): 443.

65 Namık Kemal, *Renan Müdâfanâmesi*, 42.

66 Namık Kemal, *Renan Müdâfanâmesi*, 43.

67 Namık Kemal, *Renan Müdâfanâmesi*, 52.

68 Namık Kemal, *Renan Müdâfanâmesi*, 60.

69 Namık Kemal, *Renan Müdâfanâmesi*, 60.

Sonuç

Medeniyet krizinin başlangıcı olarak kabul edilen Tanzimat döneminde devlet tarafından Batılılaşmanın resmiyet kazanması ile birlikte dönemin aydınları Batı ile yakın temasa geçmiş, çoğu aydın Batı'yı yakından görmüş ve Batı hakkında bir takım tahakkümlerde bulunmuşlardır. Resmi bir ideoloji olarak Batılılaşma hayatın birçok alanında yankısını bulmuştur. Özellikle yazın sanatında bir dönüşüm yaşanmış farklı türlerde eserler üretilmeye başlanmış ve Batılı yazını yakından takip edilmiştir. Nihayetinde tercümelemlerle birlikte usûldeki dönüşüm, şair ve yazarların kelime dünyasına oradan düşünce dünyalarına tesir etmiştir. Bu süreç içinde dönem aydınları tarafından Batılılaşma sadece edebi anlamda tartışılmamış Batı felsefesi, kültürü ve medeniyeti üzerine kabul ve ret arasında taraf belirlenmeye çalışılmıştır. Dönemin aydınları tarafından Batı tanımlanmaya çalışılırken, Batı'nın Doğu algısını da bir anlamda yıkmaya da bir uğraş vardır. Oryantalist kabullerin aksine bir Doğu resmi çizmek önemli bir mesele olarak görülmüştür. Savunmacı bir yaklaşımla Doğu'nun nesne durumundan çıkarılması ve onu özne konumuna ulaştırma gayreti vardır.

Dönem siyaseti ve edebiyatında etkin söylemleri olan şair ve yazar Namık Kemal'in oksidentalist bakış açısının net bir biçimde yansıttığı eseri *Renan Müdâafaanâmesi*'dir. Ernest Renan'ın Doğu'yu konumlandığı edilgen ve medeniyetin çok gerisinde kalmış tanımlamalarına karşı bir reddiyedir. Bu reddiye oksidentalist söylemin Tanzimat Dönemi'nde başlangıcını oluşturur. Oksidentalizmin kavram olarak 1990'lı yıllardan sonra Hasan Hanefi ile tartışılmaya başlamasının aksine bu kavramın taşıdığı içeriğe dair izleri Türk düşünce dünyasında yüzyıl evvelden tartışılmaya başlandığı görülmektedir. Bu bağlamda eserin mahiyeti son iki yüzyılda kriz olarak düşünce dünyamızda yer alan Doğu ve Batı algısına kaynak oluşturur. Aynı zamanda oksidentalizm ile ilgili çalışmaların içeriğine sorular sormamızı sağlar. Oksidentalizm Doğu'nun Batı algısı mı yoksa Batı'nın Doğu algısına karşı refleksif bir savunma biçimi mi? Namık Kemal bu bağlamda savunmacı bir söylemle Müslümanlara yönelik olumsuz tanımlamaları reddeder. Reddin yanı sıra Doğu'nun özellikle Müslümanların üstünlüğüne yönelik saptamalarda bulunur. Böylelikle Doğu ve Batı medeniyetlerini eşitlemeye çalışmaktadır. Sonuç olarak oksidentalizmin oryantalizme oranla kurumsal bir faaliyet yürütmemesinin temel sebebi Doğu'ya biçilen değerler bütününe reddetmekle başlamasından kaynaklıdır. Bu çalışma gösteriyor ki daha önce çeşitli araştırmalar ile ortaya konulan Ernest Renan ve Namık Kemal karşılaştırmalarının kaynağı oryantalist ve oksidentalist düşüncedir. Namık Kemal'in dışında dönemin düşünürlerinin görüşleri oksidentalizm çerçevesinde gözden geçirilmeli kavramın Türkiye'deki birikimi dünya literatürüne eklenmelidir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazarlar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The authors have no conflict of interest to declare.

Grant Support: The authors declared that this study has received no financial support.

Kaynakça/References

- Ahıska, Meltem. "Occidentalism: The Historical Fantasy of the Modern". *Relocating the Fault Lines: Turkey beyond the East-West Divide* 102/3 (2003): 351- 379.
- Ahıska, Meltem. *Radyonun Sihirli Kapısı- Garbiyatçılık ve Politik Öznellik*. İstanbul: Metis Yayınları, 2005.
- Arlı, Alim. *Oryantalizm- Oksidentalizm ve Şerif Mardin*. İstanbul: Küre Yayınları, 2009.
- Bilici, Faruk. "Renan Ernest". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2006, 34: 568- 571.
- Boroujerdi, Mehrzad. *İran Entelektüelleri ve Batı: Yerliliğin İstirahı Zaferi*. İstanbul: Yöneliş Yayınları, 2001.
- Bulut, Yücel. "Oryantalizm". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2006, 33: 428- 437.
- Buruma, Ian & Margalit, Avishai. *Garbiyatçılık: Düşmanlarının Gözünde Batı*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2009.
- Cündioğlu, Düccane. "Ernest Renan ve "Reddiyeler" Bağlamında İslâm-Bilim Tartışmalarına Bibliyografik Bir Katkı". *Dıvan İlmî Araştırmalar* 2/1 (1996): 1-94.
- Çelik, Zeynep. *Avrupa Şark'ı Bilmez Eleştirel Bir Söylem (1872- 1932)*. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları, 2022.
- Çiğdem, Ahmet. "Türk Batılılaşması"nı Açıklayıcı Bir Kavram: Türk Başkallığı Batılılaşma Modernite ve Modernizasyon". *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Modernleşme ve Batıcılık*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2002, 3: 68- 81.
- Çoruk, Ali Şükrü. "Oryantalizm Üzerine Notlar". *Sosyal Bilimler Dergisi* 9/2 (2007): 193- 204.
- Edward, W. Said. *Şarkiyatçılık Batı'nın Şark Anlayışları*. İstanbul: Metis Yayınları, 2017.
- Enginün, İnci. "Halide Edib Adıvar'da Doğu", Batı ve Evrensel". *Tarihte Doğu Batı Çatışması*, İstanbul: Doğu Kitabevi, 2017, 1: 547- 557.
- Ertuğrul, Ali. "Tez ve Antitezler Bağlamında Ernest Renan'a Karşı Yazılan Reddiyeler". *Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 9/3 (2019): 56-93.
- Giddens, Anthony. *Modernliğin Sonuçları*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2012.
- Göçgün, Önder. *Namık Kemal*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1987.
- Göle, Nilüfer. "Batı-Dışı Modernlik: Kavram Üzerine". *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Modernleşme ve Batıcılık*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2002, 3: 56- 67.
- Hanefi, Hasan. "Oryantalizmden Oksidentalizme", *Uluslararası Oryantalizm Sempozyumu*, İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültürel ve Sosyal İşler Daire Başkanlığı Kültür Müdürlüğü Yayınları, 2007: 79- 90.
- İnalçık, Halil. *Rönesans Avrupası Türkiye'nin Batı Medeniyetiyle Özdeşleşme Süreci*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2021.

- Kaplan, Mehmet. *Şiir Tahlilleri 1, Tanzimat'tan Cumhuriyet'e*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2006.
- Koçyiğit, Demet. "Batı'yı Kurgulamak Doğu'yu Sunmak, Doğu'yu Kurgulamak - Batı'yı Sunmak: Oksidentalizm'de Ben ve Öteki". *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 57/57 (2017): 133- 160.
- Mardin, Şerif. *Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu*. İstanbul: İletişim Yayınları, 1996.
- Metin, Abdullah. *Oksidentalizm İki Doğu İki Batı*. İstanbul: Pınar Yayınları, 2013.
- Moran, Thomas, "Xiaomei Chen. Occidentalism: A theory of counter-discourse in Post-Mao China". *Journal of Modern Literature in Chinese* 1/2 (1998): 165-169.
- Namık Kemal. *Renan Müdâfaanâmesi*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2018.
- Namık Kemal. *Osmanlı Modernleşmesinin Meseleleri Bütün Makaleler I*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2005.
- Özkiraz, Ahmet. *Modernleşme Teorileri ve Postmodern Durum*. Konya: Çizgi Kitabevi, 2003.
- Renan, Ernest. *Nutuklar ve Konferanslar*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2022.
- Rıza Nur. *Hayatı, Divanı, Eserleri, Namık Kemal*. İstanbul: Doğu Kütüphanesi, 2017.
- Ritzer, George & Stepnisky, Jeffrey. *Çağdaş Sosyoloji Kuramları ve Klasik Kökleri*. Ankara: De Ki Yayınları, 2019.
- Saygın, Alkım. *20. Yüzyıl Türk Düşüncesinde Garbiyatçılık*. İstanbul: Açılım Kitap, 2017.
- Tanpınar, Ahmet Hamdi. *19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul: Çağlayan Kitabevi, 1997.
- Turner, Bryan S.. *Oryantalizm Postmodernizm ve Globalizm*. İstanbul: Anka Yayınları, 2003.
- Uslu, Ahmet. "Namık Kemal Ve Anti-Tez Bağlamında Renan Müdâfaanâmesi". *International Journal of Language Academy* 8/3 (2020): 435- 449.
- Yurdakul, Şükran. *Namık Kemal*. İstanbul: Cem Yayınevi, 1977.
- Yavuz, Hilmi. *Modernleşme, Oryantalizm ve İslam*. İstanbul: Boyut Kitapları, 1998.
- Yavuz, Hilmi. "Modernleşme: Parça mı, Bütün mü? Batılılaşma: Simge mi, Kavram mı?". *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Modernleşme ve Batıcılık*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2002, 3: 212- 217.
- Yavuz, Hilmi. "Oksidentalizm Üzerine Notlar". *Marife* 6/3 (2006): 373-375.
- Yavuz, Şevket. "Takdirden Tahayyüle: Dinin Kadastrolaşması ve Varlığın Ötekileştirilmesi Bağlamında Oksidentalizmi Yeniden Düşünmek". *Marife* 6/3 (2006): 107-122.
- Xiaomei Chen. *Occidentalism: A Theory of Counter-discourse in Post-Mao China*. Oxford: Oxford University Press, 1995.

